

La recerca al Museu Marítim de Barcelona

Enric Garcia Domingo

■ INTRODUCCIÓ

Tot museu és, per definició, una institució que «conserva, investiga, comunica i exhibeix», segons la definició de l'ICOM. És a dir, que museu i investigació són dos termes que han d'anar necessàriament junts. Però al Museu Marítim de Barcelona la recerca té un altre dimensió, ja que es tracta d'un dels seus objectius principals. El museu vol esdevenir un centre de referència pel que fa a la història i la cultura marítima del nostre país i, alhora, ésser el punt de trobada de tots aquells que s'interessen per la mar com a espai de cultura. És per això que desenvolupa diversos projectes de recerca propis o en col·laboració amb altres institucions.

La recerca al Museu Marítim de Barcelona té un doble objectiu: en primer lloc realitzar, potenciar i finançar treballs d'investigació per a la recuperació de la cultura marítima del nostre país a través de diferents línies de recerca que després detallarem; en segon lloc, promoure la difusió i la comunicació pública de tota la informació relativa als projectes de treball i investigació, participant en la celebració de congressos i simposis, així com elaborant material imprès, audiovisual o de qualsevol altre mitjà de divulgació que s'escaigui.

■ UNA MICA D'HISTÒRIA

Des dels primers moments de vida del museu, és a dir, des de la creació d'un petit museu marítim a l'Institut Nàutic de la Mediterrània l'any 1929, aquest s'havia dedicat a la preservació del patrimoni i, en alguns casos també, a la documentació de les col·leccions. Només, excepcionalment, es treballava en tasques relacionades amb la recerca, i en tot cas era una activitat limitada a la confecció de fitxers. En etapes posteriors, el museu va quedar vinculat a projectes de recerca, tot i que d'una forma particular, ja que es confonien els interessos particulars del director i els interessos de la institució, fins a extrems sovint perillosos. En realitat, com passava en aquells temps a la major part dels museus, les aficions o especialitats dels seus directors o conservadors condicionaven les línies de treball generals.

Amb la constitució del Consorci de les Drassanes de Barcelona, l'any 1993, el museu va continuar amb la tasca de documentar i preservar les col·leccions, però no es van definir projectes de recerca amb entitat pròpia. Durant els següents anys el museu va fer un salt endavant en molts sentits, però la recerca no era una prioritat, tot i que des del Departament de Recerca i Col·leccions del Museu Marítim de Barcelona es continuava treballant i, sobretot, recolzant els investigadors, posant a la seva disposició tots els recursos de la institució.

L'any 2001 el Departament de Recerca i Col·leccions va dividir-se en dues unitats de treball diferents, el Centre de Documentació Marítima i l'Oficina de Recerca i Embarcacions i, de forma paral·lela, la política del museu pel que fa a la recerca va canviar, ja que aquell mateix any es va redactar un programa marc de recerca que trencava les dinàmiques anteriors. Naturalment, això va ser possible gràcies al treball dels professionals que van crear el Centre de Documentació Marítima a partir dels serveis existents (biblioteca, col·leccions, arxiu fotogràfic, etc.) i va plantejar la possibilitat de constituir un gran centre de documentació a Barcelona que permetés un treball coordinat amb, entre d'altres, el Centre de Documentació de l'Autoritat Portuària de Barcelona o l'Arxiu Històric de la Facultat de Nàutica. Amb la creació d'aquest instrument s'obria la porta al plantejament de nous reptes en el camp de la recerca.

■ DEFINICIÓ DE LES LÍNIES DE RECERCA DEL MUSEU MARÍTIM DE BARCELONA

Aquell primer programa proposava l'establiment d'unes línies de recerca principals que havien de conduir els principals esforços en aquest sentit sota diferents arguments:

□ LES DRASSANES REIALS DE BARCELONA

Una primera línia, clàssica i obligada, és tot el que té a veure amb les Drassanes Reials de Barcelona i, de retruc, les drassanes històriques de la Mediterrània. Donat que el museu és dins d'un arsenal medieval gairebé intacte, la recerca al voltant del conjunt arquitectònic de la institució, i

el desenvolupament de les diverses activitats que s'hi han fet al llarg dels segles (marítimes, militars, i d'altres) ha de constituir una de les principals línies d'investigació. Actualment, a partir de la celebració d'un Laboratori, que ha aplegat al llarg del 2007 els principals experts en el tema, s'està definint un Pla de Recerca específic.

□ LA MARINA MEDIEVAL CATALANA

La segona línia de recerca té com objectiu aprofundir en el coneixement del que va ser la marina medieval catalana. L'època medieval és un dels moments crucials en la formació del país, un temps d'esplendor, fonamentat i sustentat, en gran part, en les activitats marítimes, comercials i militars. Es tracta d'un camp on encara hi ha molta investigació a fer i on, precisament, el Museu Marítim de Barcelona pot jugar un gran paper com a dinamitzador de la recerca. Per tal de desenvolupar aquesta línia concreta de recerca s'ha redactat un programa marc que vol aplegar i optimitzar els esforços i els recursos per a presents i futurs projectes concrets de recerca.

□ LA MARINA MERCANT CONTEMPORÀNIA

Una tercera via d'investigació té com a objectiu l'estudi de la marina mercant catalana contemporània, és a dir, la dels darrers 100 o 150 anys (i molt especialment la del segle XX). Es tracta del període més proper però, paradoxalment, un dels menys coneguts. La navegació durant els segles XVIII i XIX, època daurada de la vela, ha estat objecte de l'atenció dels especialistes i pot ser

explicada gràcies a magnífics treballs publicats i, de fet, encara es continua aprofundint en la matèria. En canvi, la marina de l'època del vapor només s'ha convertit en estudi d'investigació seriós en les darreres dècades. Cal incidir en el seu coneixement i aprofitar també les oportunitats de recuperar els arxius documentals o la memòria oral abans no sigui massa tard, i també és una bona oportunitat per vincular el coneixement del passat amb les activitats marítimes i portuàries del present.

□ VAIXELLS HISTÒRICS I EMBARCACIONS TRADICIONALS

Tot el que té a veure amb els vaixells històrics i les embarcacions tradicionals (el seu estudi i la seva preservació) ocupa un lloc preferent en els treballs de recerca que duu a terme el museu. Des de la restauració del pailebot *Santa Eulàlia* fins a la col·laboració en operacions de salvament d'altres embarcacions com ara el *San Ramon* de Vilassar de Mar o la *Teresa* de Cambrils, les activitats en aquest camp passen per una activitat constant en la definició de polítiques de protecció del patrimoni flotant, tant a nivell local com a nivell internacional.

D'altra banda, considerem com un camp de treball propi del nostre museu el que es coneix com arqueologia nàutica, entesa com la recerca destinada a reunir informació sobre el passat de l'home a través de les restes materials de les seves activitats marítimes. No cal dir que l'estudi de les embarcacions i de tot el que les envolta entra de ple en aquesta definició.

□ ALTRES LÍNIES

Al marge de les línies principals de recerca, es plantejava la possibilitat de treballar en qualsevol altre projecte d'in-

vestigació que tingués com a camp d'estudi aspectes més generals de la història i la cultura marítimes.

Naturalment quedava oberta la porta a noves propostes. Una d'elles, que ha estat adoptada amb entusiasme pel museu, ha estat la de treballar en el camp de l'etnologia marítima. Aquesta nova línia de recerca va venir de la mà del Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional de Catalunya l'any 2005 amb una invitació per incorporar-nos a la Xarxa d'Antenes de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya (IPEC). Es tractava de la possibilitat de participar en l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya com a Antena responsable d'una part del territori català, en concret de la costa central, entre l'Ametlla de Mar i Blanes.

La posada en funcionament d'aquesta nova línia de recerca va coincidir amb la integració dels serveis dedicats a la recerca dins l'estructura del Centre de Documentació Marítima, a finals del 2005. Aquesta integració porta al CDM pel camí de convertir-se en un centre de documentació total, entenent aquesta expressió com la metamorfosi que pateix el Centre quan esdevé el motor d'un paquet de projectes e iniciatives que tenen com a objectiu desenvolupar el camp de la recerca en història i cultura marítimes.

En poques paraules: quan passa de ser un mer curs per a la recerca a ser un motor de recerca. L'aposta contundent que fa el Museu Marítim de Barcelona per la recerca i la difusió del coneixement ultrapassa el fet de posar a disposició dels investigadors unes col·leccions o unes bases de dades.

En certa forma, la materialització d'aquesta nova mentalitat serà la futura creació d'un Observatori Permanent d'Història i la Cultura Marítima de la Mediterrània, un nou

La recuperació d'embarcacions tradicionals ha de servir per a l'estudi de les formes de vida i de treball antigues.

organisme que neix de la mà d'un conveni amb la Universitat de Barcelona per tal de progressar en un camp del saber on, encara, hi ha molt per descobrir.

■ FOMENT DE LA RECERCA

Per tal de dur a terme els objectius esmentats, a més de la definició i posada en funcionament d'accions concretes, el Museu Marítim de Barcelona disposa d'una sèrie d'instruments que denominem de forma genèrica «foment de la recerca» i que possibiliten o estimulen la recerca. En destacarem les principals:

El Centre de Documentació Marítima que, amb els seus recursos materials i humans, es posa a disposició dels investigadors i ahora vol ser un motor de recerca.

Els premis i les beques. El museu ofereix dos premis de recerca, un destinat a estimular les investigacions en el camp de les ciències socials relacionades amb el patrimoni i la cultura marítimes en l'àmbit de la costa catalana (el premi Ricart i Giralt, del qual s'han convocat ja vuit edicions), i un altre específicament adreçat a estudiants de batxillerat o equivalent, que vol estimular l'interès entre els joves per la història marítima (el premi Emerèncià Roig, convocat ja dos cops). Ambdues són convocatòries anuals. Per una altra banda, i en col·laboració amb el Colegio Oficial de Ingenieros Navales y Oceánicos - Delegació de Catalunya, es convoca bianualment una beca destinada a finançar estudis que tenen per objectiu aprofundir en aspectes relacionats amb la història marítima, molt especialment des del punt de vista de la ciència i la tècnica. Enguany es convocarà la tercera edició. Com es pot apreciar, es tracta de dues formes diferents de recolzar la investigació. Amb els premis es reconeix un treball fet, mentre que amb la beca es premia una idea a desenvolupar.

Les publicacions del museu, en especial la revista Drassana i la col·lecció Estudis, que permeten donar difusió a treballs de recerca ja fets. En particular en la col·lecció Estudis es publiquen els guanyadors del premi Ricart i Giralt i el treball que ha obtingut la beca Monjo i Pons un cop finalitzat, així com altres treballs que es considera que cal difondre. Per altra banda, la col·lecció Patrimoni Marítim ha estimulat la recerca interna sobre els propis fons del museu. Sobre les publicacions del museu trobareu més informació en aquest mateix número de la revista Drassana.

Els Congressos d'Història Marítima de Catalunya, que són concebuts com a punt de trobada per a tots aquells

que, des de diferents camps o especialitats, s'interessen per la història i la cultura marítimes. Donada la transversalitat intrínseca d'aquesta especialitat, l'organització d'un congrés permet reunir especialistes que treballen generalment en els seus propis cercles i que, rarament, es troben amb especialistes d'altres disciplines. Aquesta filosofia ha demostrat la seva validesa en la pràctica, ja que els tres congressos celebrats fins ara han tingut un gran èxit des del punt de vista de la participació i encara més com a punt de trobada neutral i

obert a tothom. Fins ara s'han fet tres congressos:

- I Congrés (13, 14 i 15 de novembre del 2002) dedicat a la marina catalana contemporània.
- II Congrés (10,11 i 12 de novembre del 2004) dedicat a la marina medieval.
- III Congrés (22, 23 i 24 de novembre del 2006) dedicat a la gent de mar.

Pel novembre del 2008 està prevista la celebració del IV Congrés. A més, dels dos primers congressos se n'han publicat actes en format digital, mentre que les del tercer estan en fase d'edició.

Cooperació. Per a molts dels projectes de recerca, el

Museu Marítim de Barcelona busca la complicitat i col·laboració dels socis adients, ja sigui compartint finançament o treballant plegats en línies similars. Conscients que la recerca professional es fa bàsicament a la universitat o a centres similars, resulta clar que si el museu vol ser un motor de recerca ha de treballar en sintonia amb les institucions que fan altres recerques, i això porta i portarà cap a programes de col·laboració més estrets. A escala internacional cal destacar la participació del museu en el Mediterranean Maritime History Network, una xarxa «informal», fonamentada en l'intercanvi d'informació, que agrupa historiadors de tot el món que tenen per objecte d'estudi el Mediterrani.

■ PROJECTES DE RECERCA EN MARXA

Un cop exposada la filosofia general, cal descriure les accions concretes fetes fins ara, les quals són la demostració que aquesta aposta per la recerca és un compromís ferm per part del museu.

Els projectes de recerca realitzats en els darrers temps i els que estan en marxa queden agrupats seguint les línies de recerca principals anteriorment exposades. A continuació presentem la llista dels principals projectes amb un comentari obligadament breu i ordenats segons siguin projecte finalitzats, en marxa o de futur immediat, si s'escau.

□ LES DRASSANES REIALS DE BARCELONA

S'ha produït un important avanç en el nostre coneixement sobre l'edifici a partir de dos treballs realitzats pel Dr. Albert Estrada. En una primera fase es va fer un estudi general sobre les drassanes medievals des del punt de vista institucional i, en una segona fase complementaria, el Dr. Estrada va cercar respostes als interrogants que

plantejava el fins ara denominat edifici de Pere IV. Una altra intervenció ha estat la localització i documentació de fotografies relacionades amb el conjunt arquitectònic i amb el seu entorn, treball realitzat per Noelia Jaramillo.

Tenim en fase de finalització un estudi sobre les Drassanes Reials des del punt de vista militar, és a dir, de les activitats relacionades amb la indústria militar o amb els aquarteraments (fabricació i manteniment d'artilleria, caserna de cavalleria, fortificacions, etc.). El treball, realitzat per un especialista en història militar, el coronel Francisco Segovia, aportarà llum sobre un període (els segles XVIII i XIX) i una activitat poc coneguda, donat que anteriorment no s'havia considerat d'interès.

Actualment aquesta línia de recerca és la que està concentrant més esforços, i també és la que reuneix els projectes més ambiciosos. Per començar, preparam la confecció d'un instrument de descripció i recerca que, d'una banda, permeti reunir tots els nostres coneixements actuals sobre les Drassanes i, d'altra banda, definir els buits que cal cobrir i traçar en les línies d'investigació durant els propers anys. Dit això, un dels aspectes prioritaris que cal desenvolupar és tot allò que té a veure amb la relació que hi ha entre la Drassana i la ciutat de Barcelona, des de diversos punts de vista: social, econòmic, urbanístic, etc.

En un altre línia molt diferent hi ha dues propostes que tenen a veure amb l'aplicació de les noves tecnologies sobre el conjunt arquitectònic. Per una banda, hi ha la possibilitat de realitzar un model virtual de les Drassanes Reials a partir d'una lectura del conjunt utilitzant equips làser. El resultat permetrà disposar d'una planimetria completa tridimensional amb moltes aplicacions pràctiques. Una proposta similar és, d'altra banda, la confecció d'una simulació per ordinador del conjunt que, aquest cop, recrearà els treballs a l'interior de la

Les Drassanes Reials representen set se- gles de la vida de Barcelona, i no es pot entendre una sense l'altra.

drassana, incorporant personatges virtuals i activitats en diferents èpoques i espais. Mentre que la primera proposta te una funció més tècnica i científica, la segona és interessant com a mitjà pedagògic i de divulgació, de manera que ambdós projectes son complementaris.

□ LA MARINA MEDIEVAL CATALANA

Un projecte pràcticament finalitzat (s'està preparant la seva presentació a la web) és el titulat «Tipologia de les embarcacions medievals catalanes», fet en col·laboració amb el Colegio Oficial de Ingenieros Navales y Oceánicos ? Delegació de Catalunya. El treball l'ha realitzat l'arqueòleg naval Marcel Pujol. Un altre projecte va ser la creació d'una base de dades bibliogràfica sobre la marina medieval catalana, obra d'Esther Redondo, projecte que cal mantenir actualitzat.

El gran projecte que el museu té entre mans actualment és la reconstrucció d'un vaixell medieval a partir de l'embarcació original del segle XIV excavada al jaciment de Les Sorres X. Aquest projecte, molt complex des del punt de vista tècnic, passa per la restitució de les formes originals de les fustes i la presentació museogràfica del conjunt; es fa en col·laboració amb el Centre d'Arqueologia Subaquàtica de la Generalitat de Catalunya.

Un projecte a desenvolupar com a programa de cooperació internacional és el que denominem «Nao/Coca», que vol estudiar els intercanvis tecnològics entre la tradició marítima atlàntica i la mediterrània, materialitzada en el desenvolupament de les coca mediterrània i després en la nao que va permetre l'era dels descobriments i l'expansió marítima europea.

□ LA MARINA MERCANT CONTEMPORÀNIA

Aquesta línia de recerca és la que ara per ara ha rebut menys atenció. Un dels treballs realitzats ha estat la «Guia de Recursos per a la Història Marítima de Catalunya», un instrument al servei dels investigadors que havia de ser publicat en forma de guia impresa però que s'està reconvertint en document digital.

Una iniciativa que es va realitzant de forma intermitent (ja s'han fet dues campanyes) és el programa d'Història oral «Veus de la Mar». Amb aquest nom el Museu Marítim de Barcelona va iniciar un projecte que consistia en el registre de testimonis orals d'interès per a la conservació de les nostra historia i cultura marítima. A través d'entrevistes personalitzades es vol acumular el màxim d'aquests testimonis mentre encara sigui possible accedir a persones que, per la seva activitat professional o la seva trajectòria vital, són susceptibles de ser entrevistades. Actualment hi ha més de 100 enregistraments. Hi han intervingut Joan Manel Llarch, Alexandra Capdevila, Alfredo Jaén i Enric Garcia.

Avui dia s'està definint un futur treball de recerca sobre els orígens de la marina catalana de propulsió mecànica a partir d'un encàrrec coordinat des del museu, amb la possibilitat de fer-hi participar altres socis. Igualment, està pendent de confirmació la realització d'un estudi sobre els Talleres Nuevo Vulcano, de Barcelona.

□ VAIXELLS HISTÒRICS I EMBARCACIONS TRADICIONALS

De l'aventura que va suposar la restauració del pailebot *Santa Eulàlia* entre el 1997 i el 2000, se n'han derivat altres projectes en els quals el Museu Marítim de Barcelona

ha aportat la seva experiència recolzant projectes aliens, sempre en la línia de recuperar patrimoni flotant. El primer va ser la restauració del llagut *San Ramon*, propietat de l'Ajuntament de Vilassar de Mar i de l'associació Bricbarca.

Actualment, està en marxa la reconstrucció d'un llagut de sardinal, el *Sant Pau*, en col·laboració amb l'Ajuntament de Sant Pol de Mar i l'associació A Tot Drap, i la restauració de la barca d'arrossegament *Teresa*, de Cambrils, en el marc d'un projecte més ambiciós que comentarem més endavant.

Etnologia marítima

La primera intervenció, totalment necessària, va ser la de realitzar un estudi sobre l'estat de la qüestió en el camp de la recerca etnogràfica, en el marc de la posta en marxa de l'Antena de l'Observatori per a la Recerca del Patrimoni Etnològic de Catalunya. Aquest treball, realitzat pel Dr. Eliseu Car-

bonell, permet traçar una programació de futur en aquest camp, que ja s'està materialitzant en un exemple concret.

Ara s'ha posat en marxa un projecte molt ambiciós, «Pescadors i constructors navals a Cambrils» que té per objecte documentar i analitzar la comunitat pesquera d'aquesta vila entre principi de segle XX i els anys cinquanta, a través de la indústria de la construcció naval i de l'impacte que va tenir la construcció del port de refugi. Aquest projecte, vinculat també a la restauració de la barca d'arrossegament *Teresa*, ha començat en una primera fase a partir d'un projecte IPEC.

Una altra actuació en la qual el museu col·labora és la posada en funcionament d'un centre d'interpretació d'avarada, a Sant Pol, a partir de la recuperació de la caseta i la maquinària d'avarar i la reconstrucció del llagut *Sant Pau*.

En un futur proper es posarà en marxa el projecte «Emergència Roig», en col·laboració amb el Consorci del

Patrimoni de Sitges, amb la preparació d'una exposició sobre aquest pioner de la recerca etnològica. També s'està definint un projecte de recerca a llarg termini sobre el paper de les dones en la nostra cultura marítima (que implicarà també altres camps al marge de l'antropologia, com ara la història social) i també es donarà suport a la creació d'un centre d'estudis a l'Ametlla de Mar.

□ ALTRES PROJECTES

En aquest apartat podem incloure, per exemple, els treballs de recerca relacionats amb la Beca Monjo i Pons. El primer, ja publicat, va ser *El Triunfante: tecnologia i ciència a l'Espanya de la Il·lustració*, del Dr. Pablo de la Fuente. A finals del 2007 es donarà per finalitzat el següent, que sota el títol *Aportación de Cataluña a la arquitectura naval: valor tecnológico de los veleros del siglo XIX* ha realitzat el Dr. Francisco Fernández i que serà publicat l'any vinent.

Un projecte de difícil classificació és el «Programa Música de Mar Catalana», el qual, a través de la recerca, té com objectiu la recuperació del patrimoni musical català inspirat en la mar, la cultura marítima o els fets del passat que s'hi relacionen. Aquesta iniciativa té dos objectius principals: per una banda, la recuperació, estudi i classificació de partitures que recullin música tradicional o de creació feta a Catalunya i que tinguin, com a font d'inspiració, la mar i les activitats que s'hi relacionen i, per altra banda, la divulgació d'aquest patrimoni musical català a partir de la presentació d'una base de dades i a través de la interpretació de les peces musicals, tot això incorporant la música de mar com una part més del patrimoni marítim de Catalunya.

■ CONCLUSIONS

L'aposta ferma i decidida per la recerca és una novetat en un museu de les dimensions i la importància del nostre. La llista dels projectes que hem presentat demostra que els esforços invertits representen una part important en el conjunt de l'esforç general de la institució i és, alhora, la cristallització de la voluntat d'esdevenir quelcom més que un museu del segle XXI.

